

ОСОБИСТІТЬ ВЧИТЕЛЯ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті проаналізовано сутність, структуру особистості вчителя та погляди видатних вчених на визначену проблему. Зазначено, що особистість учителя є стрижньовим, системоутворюючим блоком професійної компетентності. Дана професія відноситься до типу «Людина – Людина», а тому до структури особистості вчителя мають входити якості, які забезпечують таку взаємодію в сфері надання освітніх послуг на найвищому рівні.

Визначено, що питання особистості вчителя неодноразово було у центрі творів видатних педагогів Передові освітяни, зокрема Я. А. Коменський, В. Сухомлинський, М. Пирогов, А. Макаренко, К. Ушинський та інші присвячували свої наукові та педагогічні праці окресленій проблематиці. Вони не лише аналізували сутність та склад особистісних якостей вчителів, але й визначали шляхи підвищення їх педагогічної майстерності.

Ключові слова: *вчитель, особистість вчителя, видатні педагоги.*

Нині в умовах державно-політичних і соціально-економічних перетворень важливим завданням виступає інтеграція України у світовий культурний і економічний простір, що спонукає до комплексної модернізації системи освіти і виховання, створення умов для особистісного розвитку і творчої самореалізації населення. А отже підвищуються вимоги суспільства до тих, хто навчає – вчителів [1].

Проблема особистості вчителя та його педагогічної майстерності є найактуальнішою у педагогіці, адже саме від вчителя залежить якість навчання, виховання учнів.

Національна доктрина стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки, Державна програма «Вчитель» на 2016-2018 роки проголошують, що особистість вчителя є ключовою фігурою системи освіти. Саме через його діяльність реалізується державна політика, спрямована на зміцнення інтелектуального і духовного потенціалу нації, розвиток вітчизняної науки і техніки, збереження і примноження культурної та освітньої спадщини [7; 9].

Розробляючи шляхи впровадження ефективної системи освіти, якість якої багато в чому залежить від ключової персони – вчителя, варто враховувати не тільки світовий досвід, а й передусім вивчати, творчо переосмислювати з нових методологічних позицій кращі надбання вітчизняної педагогічної думки. Педагогічні ідеї відомих українських педагогів минулого є рушійною силою кардинальних освітніх реформ і дають змогу більш ефективно застосовувати педагогічно доцільні форми та методи виховання особистості вчителя.

Про діяльність учителя, вимоги до нього написано чимало книг, авторами яких були як вчені-теоретики, так і педагоги-практики. Серед них відомі прізвища Я. А. Коменського, А. Макаренка, В. Сухомлинського, Ш. Амонашвілі, В. Кан-Калика, Г. Костюка, Н. Кузьміної, Ю. Кулюткіна, Г. Сухобської, А. Щербакова та ін. Проведений аналіз широкого кола джерел засвідчив неабияку увагу вчених до проблеми визначення особистості вчителя, його професійної майстерності. Зокрема це питання висвітлено у працях таких відомих науковців як І. Бех, І. Зязюн, О. Пехота, О. Савченко, О. Сухомлинська, Г. Яворська та ін.

Проте, не дивлячись на достатньо широкий спектр робіт, присвячених питанню особистості вчителя та його професійної майстерності, це питання є актуальним.

Метою статті є аналіз поняття особистості вчителя, його структури та погляди деяких видатних педагогів щодо вчителя та вимог до нього.

Складовою частиною національного відродження України є необхідність створення національної школи, обґрунтування її концепції, що визначає головну мету розвитку

*© Комінарець Т. В.

народної освіти. Для забезпечення якісної освіти необхідні професійні педагогічні кадри – вчителі. Як зазначено в Законі України «Про загальну середню освіту»: «Педагогічним працівником повинна бути особа з високими моральними якостями, яка має відповідну педагогічну освіту, належний рівень професійної підготовки, здійснює педагогічну діяльність, забезпечує результативність та якість своєї роботи, фізичний та психічний стан здоров'я якої дозволяє виконувати професійні обов'язки у навчальних закладах середньої освіти» [2].

Слово «вчитель» охоплює всіх особистостей, які займаються навчанням та вихованням учнів у школах. Ми погоджуємось із тим, що учитель – професія у сфері освіти, яка полягає у навчанні та вихованні підростаючого покоління з метою успішного та швидкого включення його у суспільне життя [6].

Педагогічна професія згідно класифікації Є. Климова, відноситься до типу «Людина – Людина». Цей тип професій визначається зокрема потребою в спілкуванні, здатністю подумки ставити себе на місце іншої людини, швидко розуміти наміри, помисли, настрої інших людей, розбиратися у взаєминах інших людей, добре пам'ятати і тримати в умі знання про особисті якості людей. Представнику цієї професії також властиві: вміння керувати, вчити, виховувати, «здійснювати корисні дії з обслуговування різних потреб людей; вміння слухати і вислуховувати; широкий кругозір; мовна (комунікативна) культура; духовна спрямованість розуму, спостережливість до проявів почуттів, розуму і характеру людини, до її поведінки, уміння представляти, змодельювати саме його внутрішній світ, а не приписувати йому свій власний або інший, знайомий з досвіду; проєктувальний підхід до людини, заснований на впевненості, що людина завжди може стати краще; здатність співпереживання; спостережливість; глибока і оптимістична переконаність в правильності ідеї служіння народові в цілому; рішення нестандартних ситуацій; високий ступінь саморегуляції» [4]. Протипоказанням до вибору професій вчителя, як зауважував П. Каптерев, є дефекти мови, замкнутість, заглибленість у себе, нетовариськість, виражені фізичні недоліки, нерозторопність, зайва повільність, байдужість до людей, відсутність ознак безкорисливого інтересу до людини. Педагогічна професія пред'являє ще ряд специфічних вимог, серед яких основні – професійна компетентність і дидактична культура [3].

Вивчення специфіки професійної діяльності вчителя, різних аспектів, складових, має давню і багату історію. Особливостям особистості вчителя присвячена велика кількість досліджень (Ф. Гоноболін; Н. Кузьміна; Е. Жучева; М. Журавкова; Л. Мітіна, Е. Рогов, А. Баранов і ін.).

Ф. Гоноболін одним з перших умоглядно описав деякі психічні якості особистості вчителів. Перш за все він виділяє дидактичні здібності, які необхідні для відбору необхідного матеріалу з книг та інших джерел, його реконструювання, з тим щоб зробити важке для дітей доступним розумінню. Потім він виділяє експресивні здібності, реалізовані в мові, міміці та інших формах поведінки, і організаційні здібності, щоб забезпечити порядок і дисципліну в класі, продуктивне використання часу уроку, створення згуртованого колективу. До педагогічних здібностей Гоноболін відносить педагогічну інтуїцію (проникливість, здогад без послідовного міркування), спостережливість і увагу вчителя, що носить багатоплановий характер: вміння зосередитися на навчальному матеріалі і в той же час тримати в полі зору весь клас. Важливу роль відіграє здатність вчителя швидко орієнтуватися в класі, швидко запам'ятовувати прізвища учнів. Ф. Гоноболін вказує також про необхідність вчителю мати сутєсні здібності, тобто здатність до навіювання, і академічні здібності до занять тим предметом, який викладає вчитель. Автор виділив бажані і небажані особистісні якості вчителя. Важливими, з точки зору учнів, є справедливість, людяність, чесність, вимогливість, але не приводить до придушення особистості. Протипоказані вчителям, як зазначає О. Мізюліна, дратівливість, нетерплячість, поспішність зроблених висновків [6].

Зауважимо, що особистість учителя – це стрижньовий, системоутворюючий блок професійної компетентності педагога. Саме він визначає характер цілей і завдань педагогічної діяльності. Це і система його ціннісних орієнтацій, мотивів, і стилю індивідуальної діяльності та спілкування. Все це визначає унікальність і неповторність людини. У структуру особистості вчителя входять такі якості, як спрямованість і мотивація (соціальна, пізнавальна, професійна – що утримує педагога в цій професії). Особистість визначають і педагогічні здібності, які забезпечують успішне виконання роботи [8].

Ю. Калютін виділяє три групи особистісних якостей, котрі мають для педагога професійну значимість: розвиток у педагога емпатії, тобто здатності розуміти внутрішній світ іншої людини і проникати в його почуття, співпереживати їм; здатність до активного впливу на учня – динамізм особистості, який проявляється в ініціативі, гнучкості, різноманітні впливів і в можливості педагога ловити зміни ситуації і продумувати в зв'язку з ними необхідну стратегію педагогічних впливів; високорозвинена здатність «володіти собою» [10].

Питання особистості вчителя неодноразово була у центрі творів і видатних педагогів. Так, П. Юркевич зазначав, що основним завданням вчителя є формування в тих, хто навчається, правильного ходу розумових дій, усвідомлення значення для особистості так званого «зовнішнього розуму, достатнього для вузького кола життя і народженого правильним ходом зовнішніх впливів, які утримуються і відтворюються пам'яттю» [15, с. 363]. Педагог наголошував, що саме від дій вчителя залежить її ефективність і результативність навчально-пізнавальної діяльності учнів.

Аналогічної точки зору притримувався інший педагог П. Редкін. З метою досягнення високих результатів навчання, учений рекомендував вчителям дотримуватись головного правила організації навчального процесу: «...робити все, через що може розширитись коло пізнання і збагатитись запас відомостей...» [11, с. 69].

У педагогічній системі Я. А. Коменського особистість вчителя є ключовою фігурою педагогічного процесу. Педагог цю професію називає «найпочеснішою під сонцем». Я. А. Коменський формулює високі вимоги до вчителів. Серед них чесність, наполегливість, працьовитість, релігійність, добродієність. Найбільша турбота вчителя – захоплювати дітей своїм прикладом. Він повинен любити учнів і ставитись до них по-батьківськи. Бути для них не тільки керівником, але й другом і охоронцем у всьому доброму. Також Я. А. Коменський висуває високі вимоги до освіченості вчителя. Він зазначає, що «Малознаючий учитель – хмара без дощу, лампа без світла, джерело без води, тіло без душі». Педагог ставить триєдине завдання перед педагогами: щоб він умів, міг і хотів навчати [16].

На важливості теоретичної і практичної підготовки вчителя наголошував і К. Ушинський. Педагог зазначав, що саме знання і уміння викладати матеріал можуть створити особистість учителя з людини, яка не має особливих природних задатків. К. Ушинський наголошував на тому, що учитель повинен володіти різноманітними, точними і визначеними знаннями з тих наук, які він збирається викладати. Він зауважував, що для народного учителя необхідна широка різнобічна освіта [14, с. 249]. Проте однієї теорії замало. Вчений вважав, що метод викладання можна вивчити з книги або зі слів викладача, але набути навичок його застосування можна тільки діяльною і тривалою практикою [там само, с. 245].

Крім того, на сторінках своїх педагогічних праць К. Ушинський змалював яскравий образ народного вчителя й сформулював основні вимоги до нього. Зокрема, вчений вказував, що народним учителем може бути лише людина, яка близька до народу, тісно пов'язана з ним, знає народну мову, живе народними інтересами. Учитель повинен бути високоосвіченою людиною з енциклопедичними знаннями, любити свою професію, бути завжди зацікавленим в удосконаленні своєї майстерності, володіти педагогічним тактом. Йому важливо знати свою справу, чітко уявляти мету педагогічної діяльності, мати

високу практичну підготовку, володіти методикою навчання й виховання, уміти викладати свої знання визначено й точно, бути не тільки хорошим педагогом, а й не менш умілим вихователем. А для того, щоб бути на висоті свого покликання, учитель повинен бути всебічно підготовленим [14].

Визначний педагог і гуманіст В. Сухомлинський вважав, що учитель – це особлива професія, яку не порівняєш ні з якою іншою справою. У творі «Розмова з молодим директором школи» він пише: «Учитель, який не вміє і не бажає проникати подумки в глибину фактів, в причинно-наслідкові зв'язки між ними, перетворюється у ремісника» [13].

Аналізуючи особистість вчителя, В. Сухомлинський виділяє якості, якими повинен володіти істинний педагог. Серед них:

1) любов до людей. Хороший учитель – це людина, яка любить дітей, знаходить радість у спілкуванні з ними, вірить у те, що кожна дитина може стати хорошою людиною, вміє дружити з дітьми, приймає близько до серця дитячі радощі і горе, знає душу дитини;

2) добре знання предмету викладання. Чим глибші знання, чим ширший кругозір, всебічна наукова освіченість вчителя, тим у більшій мірі він не тільки викладач, але й вихователь;

3) знання дитячої психології та педагогіки, адже без знання науки про виховання працювати з дітьми неможливо;

4) досконале володіння уміннями в тій чи іншій трудовій діяльності. У хорошій школі в кожного вчителя є яка-небудь трудова прихистість [12, с. 40].

Якості педагога-майстра за А. Макаренком – це гуманізм, любов і вимогливість до дітей; політична зрілість, соціальна активність; педагогічний авторитет, що базується на широкій ерудиції і моральній чистоті особистості; педагогічний такт; діловитість, твердість волі; володіння технологією виховного впливу; комунікативні, організаторські здібності; здатність до педагогічної творчості, постійний пошук оптимальних шляхів розв'язку виховних проблем; педагогічна стійкість, вміння відстоювати своє право на творчість, відповідальність за справу виховання. Він зазначав, що «Вихователь повинен вміти організовувати, ходити, шуткувати, бути веселим, сердитим, вести себе так, щоб кожний рух його виховував» [5, с. 172].

Таким чином, аналізуючи сутність, структуру особистості вчителя та погляди видатних педагогів на цю проблему, бачимо, що дане питання є стрижневим у педагогічній науці і практиці. Вчителю як організатору і керівникові навчально-пізнавальної діяльності приділялось багато уваги. Передові педагоги, освітяни, зокрема Я. А. Коменський, В. Сухомлинський, А. Макаренко, К. Ушинський та інші ставили високі вимоги до моральних якостей особистості викладача. Вони не лише аналізували сутність та склад особистісних якостей вчителів, але й визначали шляхи підвищення педагогічної майстерності педагогів.

Стаття не вичерпує усієї окресленої проблематики. Подальші розвідки можуть бути пов'язані із розкриттям поглядів окремих персоналій на проблему особистості вчителя.

Література:

1. Загородня А. А. Особистість учителя у педагогічній спадщині І. О. Синиці [Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Загородня Алла Анатоліївна. – Переяслав-Хмельницький, 2012. – 19 с.
2. Закон України «Про загальну середню освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/651-14>.
3. Ильин Е. П. Дифференциальная психология профессиональной деятельности / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2008. – 432 с.
4. Классификация профессий Климова Е. А. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.fio.vrn.ru/2007/3/2.html>.

5. Макаренко А. С. Педагогические сочинения : в 8 т. Т. 4 / сост. М. Д. Виноградова, А. А. Фролов. – М. : Педагогика, 1984. – 400 с.
6. Мизюлина Е. Н. Психологические особенности личности учителя: история и современность [Электронный ресурс] / Е. Н. Мизюлина // Актуальные проблемы психологической теории и практики в условиях модернизации образования : материалы V Международной студенческой электронной научной конференции «Студенческий научный форум» 15 февраля – 31 марта 2013 года. – Режим доступа : <https://www.scienceforum.ru/2013/178/2009>.
7. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.meduniv.lviv.ua/files/info/nats_strategia.pdf.
8. Особистість педагога як предмет психологічного дослідження – психологічний аналіз професійної компетентності педагога [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://school.home-task.com/osobistist-pedagoga-yak-predmet-psixologichnogo-doslidzhennya-psixologichnij-analiz-profesijno%D1%97-kompetentnosti-pedagoga/>. – Загол. з екрану.
9. Програма «Вчитель» на 2016-2018 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vms-rada.gov.ua/rishennya/94-rishenya2016/rishenya30082016/802-programa-vchitel-na-2016-2018-roki>
10. Професійні та особисті якості вчителя, їх формування [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvita.ua/vnz/reports/pedagog/14107/>. – Загол. з екрану.
11. Редкин П. Современные педагогические заметки / П. Редкин // Учитель. – 1863. – Т. 3. – № 16. – С. 970-986.
12. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5-ти т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад.шк., 1977. – Т. 4. – С. 40.
13. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором // Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 ти тт. – К. : Рад. шк., 1977.– Т. 4. – 639 с.
14. Ушинский К. Д. Педагогические сочинения : в 6 т. / К. Д. Ушинский.– М. : Педагогика, 1988. – Т. 1. – 416 с.
15. Юркевич П. Курс общей педагогики с приложениями / П. Юркевич. – М. : Тип. И. Д. Сытина, 1869. – 404 с.
16. Я. А. Коменский про учителя та вимоги до нього // Історія педагогіки: курс лекцій : навчальний посібник. – К., 2004. – 171 с. – Режим доступу : <http://www.info-library.com.ua/books-text-493.html>.

Коминарец Т. В.

ЛИЧНОСТЬ УЧИТЕЛЯ КАК ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

В статье проанализированы сущность, структура личности учителя и взгляды некоторых выдающихся ученых на определенную проблему. Отмечено, что личность учителя является стержневым, системообразующим блоком профессиональной компетентности. Данная профессия относится к типу «Человек - Человек», а потому в структуру личности учителя должны входить качества, которые обеспечивают такое взаимодействие в сфере предоставления образовательных услуг на самом высоком уровне.

Определено, что вопрос личности учителя неоднократно было в центре произведений и выдающихся педагогов Передовые педагоги, педагоги, в частности Я. А. Коменский, В. Сухомлинский, Н. Пирогов, А. Макаренко, К. Ушинский и другие посвящали свои научные и педагогические труды очерченной проблематике. Они не только анализировали сущность и состав личностных качеств учителей, но и определяли пути повышения их педагогического мастерства.

Ключевые слова: учитель, личность учителя, выдающиеся педагоги.

Kominarets T. V.

TEACHER'S PERSONALITY AS A PEDAGOGICAL PROBLEM

The article analyzes the essence, structure of the teacher's personality and the views of some prominent scholars on this particular problem.

It is noted that the teacher's personality is a core, system-forming unit of professional competence.

The article outlines that a teacher is a profession in the field of social studies, which consists of the education and upbringing of the younger generation to successfully and quickly integrate them into public life. This profession is related to the service sector with an accent on personal interaction, and therefore the structure of the teacher's personality should include the qualities which can ensure the interaction in the field of educational services at the highest level.

These particularly include: self-control, empathy, the ability to actively influence students, etc. It was determined that the teacher's personality has repeatedly been a core subject of many researches.

Famous educators and researchers, in particular: Ya. A. Komensky, V. Sukhomlynsky, M. Pirogov, A. Makarenko, K. Ushinsky and others devoted their scientific and pedagogical efforts to research this concept. All of them agree on a significant importance of moral qualities of the teacher's personality. Not only they analyzed the nature and the composition of personal qualities of teachers, but also determined ways to enhance their pedagogical skills.

Key words: teacher, personality of the teacher, outstanding teachers.

Рецензент: Кузьменко В.В.

УДК 378

Ленюк Н. М.*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ НІМЕЦЬКОМОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ЧИТАННІ СТУДЕНТІВ МОЛОДШИХ КУРСІВ

У статті подано аналіз проблеми формування німецькомовної компетентності в читанні в контексті організації ефективної аудиторної роботи студентів молодших курсів. Визначено, що метою читання є отримання необхідної інформації, робота з текстом переслідує різні цілі залежно від виду читання – вивчаючого або ознайомлювального. Установлено, що сформована компетентність у читанні допомагає під час роботи з автентичними німецькомовними матеріалами, розширює та поглиблює наукові знання студентів. У розробленні системи вправ для навчання читання враховувалися індивідуальні психологічні особливості студентів, вміння застосовувати стратегії читання та опиратися на попередній мовленнєвий досвід.

Ключові слова: німецька мова, читання, іншомовна компетентність, мовленнєві вправи, навички, система, студенти молодших курсів, автентичний текст.

На сучасному етапі розвитку методики викладання іноземних мов актуальним залишається питання формування іншомовної компетентності в читанні. Потреба дальшого вдосконалення методики навчання читання зумовлена недостатнім рівнем сформованості цього вміння в переважній більшості студентів молодших курсів.

Студенти відзначають важливість використання матеріалів, отриманих з іншомовних джерел в підготовці до практичних занять. Однак користуються іноземними джерелами всього 20 % опитаних. Анкетування студентів засвідчило, що основною причиною такого становища є досить низький рівень сформованості вміння читати, що ускладнює роботу з автентичною іншомовною літературою.

Аналіз методичної та педагогічної літератури свідчить про те, що методику формування іншомовної компетентності в читанні розглядали у своїх роботах багато вчених (О. Бігич, Г. Борецька, Н. Гальскова, З. Кличникова, А. Миролюбов, В. Черниш та ін.) [1; 2; 4; 5], проте проблема не може вважатися остаточно вирішеною, оскільки потребують уточнення характеристики й особливості формування іншомовної компетентності в читанні саме студентів молодших курсів.

Мета статті – дослідити проблему формування іншомовної німецькомовної компетентності в читанні студентів молодших курсів. Предметом дослідження

*© Ленюк Н. М.